

KUNIGAİKŠČIO TOMAŠO TEOFILIO SVIATOPELKIO-MIRSKIO 1831 M. ATSIŠAUKIMAI

Dr. Virgilijus Pugačiauskas
Lietuvos istorijos institutas

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2024.39.6>

Publikuojami du dokumentai, susiję su 1830–1831 m. sukilimu Lietuvoje. Tai kunigaikščio Teofilio Sviatopelkio-Mirskio (*Tomasz Teofil Światopelk–Mirski*, 1788–1861) autorystei priskiriami atšaukimai, adresuoti buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojams. Kunigaikštis, žinomas Lenkijos karalystės politinis ir visuomenės veikėjas, prieš sukilimą įgijęs teisinį išsilavinimą, vertėsi teisininko praktika Augustavo vaivadijos Civiliniame tribunole ir dalyvavo Lenkijos karalystės politiniame gyvenime – atstovavo vaivadijai Seime. Prieš sukilimą buvo pirmojo Suvalkuose įsteigto laikraščio „Gońca Wojewódstwa Augustowskiego“ (*Augustavo vaivadijos šauklys*) vienas redaktorių¹. Prasidėjus sukilimui, kunigaikščiui generolas Antanas Gelgudas nurodė organizuoti Augustavo vaivadijos raitelių ir pėsčiųjų šaulių būrius². Kunigaikštis, suprasdamas, kad agitacinis veikimas svarbus siekiant įtraukti į sukilimą kuo platesnius gyventojų sluoksnius, parengė keletą atsišaukimų. Iš jų du išliko iki mūsų dienų. Šie du atsišaukimai adresuoti ne tik Marijampolės ir Kalvarijos pavietų, kurie įėjo į Lenkijos karalystės sudėtį,

¹ Tomasz Teofil Światopelk – Mirski (1788–1861), *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXI/2, 1976, s. 350–352.

² Sliesoriūnas, F. *1830–1831 m. sukilimas Lietuvoje*, Vilnius: Mintis, 1974, p. 155–156, 366–372; Ziółek, J. Partyzantka w powstaniu Listopadowym, in *Powstanie Listopadowe 1830–1831. Dzieje wewnętrzne. Militaria. Europa wobec powstania* /pod redakcją Władysława Zajewskiego. Warszawa: PWN, 1980, s. 254–265; Idem., Oddziały partyzanckie w powstaniu listopadowym. *Rocznik Białostocki*, 12, 1974, s. 211–231; Szcześniak, A. Działania partyzanckie w Augustowskiem i Płockiem w czasie wojny 1830–1831. *Studia i materiały do Historii Wojskowości*, t. 7, cz. 2 (1961), s. 283–321.

bet ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojams. Taigi kunigaikščiui galima priskirti nuopelnus už aktyvią propagandinę veiklą raginant gyventojus negailėti pastangų dėl kilnaus tėvynės išlaisvinimo tikslo, nors sukilimo vadovybė gyventojų agitacijai neskyrė didesnio dėmesio³.

Atsišaukimai yra vertingi kaip sukilimo aktualijas atspindintys dokumentai, padedantys suprasti visuomenės grupių laikyseną ir sukilimo politinių ir karinių vadų iniciatyvas, siekiant įtraukti visuomenę į sukilimo dalyvių ir rėmėjų gretas. Atsišaukimuose nurodytos datos liudija, kad jie buvo parengti ir atspausdinti 1831 m. rugpjūčio mėnesį po Gelgaudo korpuso nesėkmingai pasibaigusio žygio. Tuo metu prie veikiančio Užnemunėje Sviatopelkio-Mirskio prisijungė sukilėliai, pasitraukę iš Lietuvos, taip pat dalis pabėgusių iš Prūsijos. Šiaulių apskrities dalinių vadas pulkininkas M. Šulcas buvo paskirtas Sviatopelkio-Mirskio padėjėju. Rugpjūčio mėnesį kunigaikštis su 400 sukilėlių ilgesniam laikui dislokavosi Lukšių miestelyje⁴. Aktyviai organizuodamas sukilėlių dalinius, Sviatopelkis-Mirskis kvietė bajorus, miestiečius, žydus ir kitų tautybių bei religijų žmones stoti savanoriais⁵. Pavyzdžiui, apie tai byloja Šakių žydo Abraomo Goldmano paskyrimas intendantu pagal vietinio kahalo⁶ rekomendaciją. Dokumentai svarbūs tuo, kad parodo, kokiais argumentais (šlovingos bendros valstybės istorinės praeities, karo žygių, laisvės) remiantis buvo tikėtasi sutelkti visuomenės grupes pasipriešinimo kovai su Rusijos imperija. Tuo pat metu nurodoma, ką reikėtų skubiai padaryti – suteikti valstiečiams laisvę, trečdaliu sumažinti prievoles, susijungti su Lenkijos karalyste. Kita vertus, tai – vienas retų pavyzdžių, kai propagandinėje erdvėje buvo įvertintas moterų vaidmuo kaip itin reikšmingas faktorius.

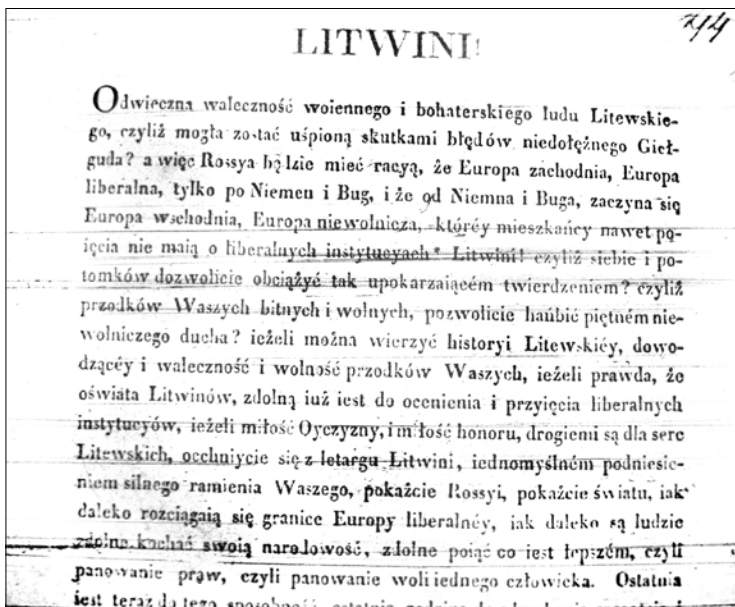
Atsišaukimai saugomi Senųjų aktų archyve Varšuvoje, f. 687, l. 83–84. Kalba netaisyta.

³ Jaeger, M. *Działalność propagandowo-informacyjna władz powstańczych (1794, 1830–1831, 1863–1864)*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2002, s. 192–193.

⁴ Sliesoriūnas, F. *1830–1831 m. sukilimas Lietuvoje*, p. 367.

⁵ Pugačiauskas, V. *1830–1831 m. sukilimas Marijampolės ir Kalvarijos apskrityse: kariavimo patirtys. Sudėva nuo seniausių laikų iki Suvalkų gubernijos*. Marijampolė: Idėja plius, 2022, p. 60–61.

⁶ **Kahalas** – žydų bendruomenės vietos savivaldos institucija, valdyba (mokslinis redaktorius).

LITWINI

Odwieczna waleczność woennego i bohaterskiego ludu Litewskiego, czyliż mogła zostać uśpioną skutkami błędów niedołążnego Giełguda? A więc Rossya będzie mieć racją, że Europa zachodnia, Europa liberalna, tylko po Niemen i Bug, i że od Niemna i Buga, zaczyna się Europa wschodnia, Europa niewolnicza, którey mieszkańcy nawet pojęcia nie mają o liberalnych instytucyach.* Litwini czyliż siebie i potomków dozwolicie obciążyc tak upokarzającą twierdzeniem? Czyliż przodków Waszych bitnych i wolnych, pozwolicie hańbić piętném niewolniczego ducha?

ieżeli można wierzyć historyi Litewskéy, dowodzący i waleczność i wolność, przodków Waszych, ieżeli prawda, że oświata Litwinów, zdolną już iest do ocenienia i przyjęcia liberalnych instytucyów, ieżeli miłość Oyczyzny, i miłość honoru, drogiemi są dla serc Litewskich, ochnujcie się z letargu Litwini, iednomyślnem podniesieniem silaego ramienia Waszego, pokażcie Rossyi, pokażcie światu, iak daleko rozciągają się granice Europy liberalnéy,

* Wszystkie Gazety Petersburgskie z Miesiąca Maja, umieściły to twierdzenia

jak daleko są luzdie zdolne kochać swoją narodowość, zdolne poiąć co iest lepszym, czyli panowanie praw, czyli panowanie woli iednego człowieka. Ostatnia iest teraz do tego sposobność, ostatnia godzina do odzyskania szczęścia i wolności, lub pozostania w nieszczęściu i wieczney niewoli. Europa żąda od Was tylko początku powstania i utrzymywania się w niem do czasu w którym dyplomatyka wszystko pomyślnie zakończy; bo odłączenia Polski i Litwy od Rossyi, iest dla Europy ledwie nie ważnieyszem, iak upragnioną niepodległość tych kraiów, dla samychże Polaków i Litwinów. Powstańcie w massie, ale natychmiast i bez namysłu, bo czas drogi, bo Bóg sam może w krótce uznać Was samolubami, nie godnemi wyższego i świetnego przeznaczenia. Włóścian Waszych uwolnিয়ে natychmiast, i stanwczó od poddaństwa, zmniejszcie przynajmniej o trzecią część panszczyznę, to iest iedyna proba stopnia Waszėy oświaty i iedyny środek do powstania w massie, i z pomyślnym skutkiem; nie ubiegaycie się za urzędami i rangami, bo i to wiele się przyczyniło do upadka Giełguda. Z Polakami połączcie się, iak Szkoci z Anglikami. Starożytno Wilno niech będzie Stolicą Rządu Królestwa Litewskiego i Wielkiego Xięztwa Żmudzkiego.

Litwo! Oyczyzna Bohaterów, którzy w szczupłych granicach byli pogromcami Prusaków, Krzyżaków, Jadzwingów, Rusinów i samych nawet Polaków. Litwo! Oyczyzno Gedyminów, Kieystutów, Jagiełłów, Chodkiewiczów, Sapiehów, Kosciuszaków, i innych bardzo wielu rycerzów i mędrców. Litwo! Od Twoiėy własny woli zależy skruszenie kaydan wewnętrznėy i zewnętrznėy niewoli Twoiėy. Litwo! niegdyś tak sławna i nigdy przez nikogo nie zwyciężona, podnieś się do wielkości odpowiedniėy Twoiėy historyi, odpowiedniėy Twojemu bardzo korzystnemu geograficznemu położeniu, odpowiedniėy nie wyczerpaném źródłom do Twoiėy Woiennėy i Cywilnėy potėgi. Europa uzna połączenie Królestwa Litewskiego z Królestwem Polskiem, gdy tylko Litwini sami chcieć tego bądą; nawet i Rossya w krótce się przekona, że Polaków i Litwinów, nie kaydanami do siebie przywiązywać, nie szubienicą, mieczem i ogniem dla siebie zobowiązywać należało. Rossya byłaby prawdziwie nappotężnieyszem Państwem, gdyby skoncentrowana do właściwych swoich granic, sprzymierzona z Polską i Litwą, tyle dołożyła usiłowania na podbicie serc własnych swoich poddanych, i ich uszczęśliwienie, ile dotąd zgubnego miała starania, gwałtem przyłączyć do siebie Polaków i Litwinów, nieść ciągle spustoszenia i wszelkie nieszczęścia do Polski i Litwy, a tēm samem serca Polaków i Litwinów, napełniać wieczną nienawiścią i zemstą ku Rossyi; Bogu sprawiedliwemu zostawując wy-

mnierzenie kary, na iaką Gabinet Rossyyski zasłużył, teraz tylko odeprzy-
my gwałt gwałtem i użyjmy wszelkich środków do oczyszczenia Polski i
Litwy, z tych nieproszonych gości. Litwini! kto z Was kocha Oyczyznę, kto
kocha honor, kto iest poczciwym, niech w mieyscu, w którym się znayduie,
użyje wszelkich sposobów do wypędzenia wspólnych nieprzyacioł; Polska
dopełnia z naywyższém poświęceniem swoich świętych, względem Oyczy-
zny i honoru powinności. Bóg i Europa tylko iuż na Litwinow zwrócone
miał oczy. Teraz iest ostatni moment, w którym Litwa albo ma odzyskać
dawną sławę, albo się oddać na wieki w haniebną niewolę.

Dnia 8, Sierpnia 1831. r.

Xiąże S. M.

LIETUVIAI!

Ar amžiną narsių ir didvyriškų Lietuvos žmonių drąsą galėjo aptemdyti Gelgaudo klaidos? Ar Rusija bus teisi, kad Vakarų Europa, liberalioji Europa, tęsiasi tik iki Nemuno ir Bugo upių, o nuo Nemuno ir Bugo upių prasideda Rytų Europa, nelaisvoji Europa, kurios gyventojai net nežino apie liberalias institucijas*. Lietuviai, ar leisite sau ir savo palikuonims užkrauti tokį žeminantį teiginį? Ar leisite, kad jūsų protėviai, kurie buvo drąsūs ir laisvi, būtų niekinami vergiškos dvasios? Jei tikite Lietuvos istorija, kuri įrodo jūsų protėvių drąsą ir laisvę, jei tiesa, kad lietuvių išsilavinimas jau geba vertinti ir priimti liberalias institucijas, jei meilė Žemei ir meilė garbei yra brangios lietuvių širdims, pabuskite iš letargo, lietuviai, parodykite Rusijai, parodykite pasauliui, kaip toli driekiasi liberaliosios Europos ribos, kaip toli yra žmonių, gebančių mylėti savo tautybę, gebančių nuspręsti, kas geriau, ar įstatymo viršenybė, ar vieno žmogaus valios viršenybė. Paskutinė galimybė tai padaryti, paskutinė valanda atgauti laimę ir laisvę arba likti varge ir vergijoje.

Europa iš jūsų reikalauja tik pradėti sukilimą ir išsilaikyti, kol prasi-
dės diplomatija; nes Lenkijos ir Lietuvos atskyrimas nuo Rusijos vargu ar
Europai yra svarbesnis už pačių lenkų ir lietuvių taip trokštamą šių žemių
nepriklausomybę. Sukilkite masiškai, bet tuojau pat ir nedvejodami, nes

*Visi Sankt Peterburgo gegužės mėnesio laikraščiai paskelbė šį teiginį.

laikas brangus, o pats Dievas netrukus gali paskelbti jus savanaudžiais, nevertais aukštesnio ir šlovingesnio likimo. Tuoj pat ir tvirtai išlaisvinkite valstiečius gyventojus nuo vergvaldžių ir kartu trečdaliu sumažinkite jų žemės valdas, nes tai vienintelis jūsų išsilavinimo masto išbandymas ir vienintelė priemonė masėms sukilti, ir nedarykite klaidos; nekonkuraukite dėl įrangos ir laipsnių, nes tai taip pat daug prisidėjo prie Gelgaudo žlugimo. Junkitės su lenkais, kaip škotai jungiasi su anglais. Tegul senasis Vilnius būna Lietuvos Karalystės ir Žemaitijos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausybės sostinė.

Lietuva! Didvyrių šalie, kuri siaurose ribose buvo prūsų, kryžiuočių, jotvingių, rusėnų ir net pačių lenkų užkariautoja. Lietuva, Gedimino, Kęstutaičių, Jogailos, Chodkevičių, Sapiegų, Kosciuškos ir daugelio kitų riterių bei išminčių žemė. Lietuva, nuo tavo pačios valios priklauso, ar nutrauksi savo vidinės ir išorinės vergijos grandines. Lietuva, kadaise tokia garsi ir niekieno nenugalėta, pakilk į didybę, atitinkančią tavo istoriją, atitinkančią tavo labai palankią geografinę padėtį, atitinkančią neišsenkančius tavo karinės ir pilietinės galios išteklius. Europa pripažins Lietuvos Karalystės susijungimą su Lenkijos Karalyste, kai tik patys lietuviai to panorės; net Rusija netrukus įsitikins, kad lenkai ir lietuviai turi būti prirakinti vienas prie kito ne pančiais, ne žąslais, o kardu ir ugnimi. Rusija būtų galingiausia valstybė, jei susitelkusi į jai priklausantį vaidmenį, susivienijusi su Lenkija ir Lietuva, dėtų tiek pat pastangų, kad užkariautų savo pavaldinių širdis ir padarytų juos laimingus. Kiek ji iki šiol stengėsi, tiek prievarta jungė lenkus ir lietuvius prie savęs, nuolat kėlė Lenkijai ir Lietuvai sumaištį ir visokį vargą, taip pripildydama lenkų ir lietuvių širdis amžinos neapykantos ir keršto Rusijai. Palikdami Dievui teisingam skirti bausmę, kurios nusipelnė Rusijos valdžia, smarkiai ir visomis priemonėmis išvalykime Lenkiją ir Lietuvą nuo šių nekviestų svečių. Lietuviai, kas iš jūsų myli Tėvynę, kas myli garbę, kas yra geros širdies, tegul toje vietoje, kur gyvena, panaudoja visas priemones bendriems priešams išvyti; Lenkija su didžiausiu atsidavimu vykdo savo šventas pareigas Tėvynei ir garbei. Dievo ir Europos akys nukreiptos į lietuvius. Dabar yra paskutinė akimirka, kai Lietuva arba atgaus savo buvusią šlovę, arba amžiams atsidurs gėdingoje vergovėje.

1831 m. rugpjūčio 8 d.
Kunigaikštis S. M

OBYWATELKI LITWY I ZMUDZI!

Wy, coście były pierwszemi zachęcać dzielną młodzież Waszą, do zrzucenia haniebnego jarzma niewoli rossyjskiéy, Wy, co w sercach Waszych karmiliście zawsze święty ogień miłości Ojczyzny, Wy szlachetne Polki, użyjcie teraz całej mocy Waszych cnot moralnych i politycznych, do wskrzeszenia powstania w Litwie i na Żmudzi, tego nowego wysilenia, tego nowego poświęcenia potrzebuje Ojczyzna, potrzebuje honor Litwinów i Żmudzinów. Bóg sprawiedliwy dopomoże świętey sprawie naszej i położy koniec rzezi i mordom. Obywatelki godne wielkiego Imienia Polek! zachęcajcie własnych mężów, braci i synów, żeby stawali do świętych hufców, dla zadania wrogom ostatniego ciosu; włościan Waszych naklonić do powstania, przez wystawienie im przysięgo pod prawami Polskimi szczęścia, postąpcie z włościanami w sposób godny Waszego patriotyzmu, godny Waszej oświaty, zapomniycie, o własnych korzyściach, poświęćcie wszystko Ojczyźnie i honorowi; pokój, handel i cywilizacya, wynadgródzą bardzo prętko wszelkie majątkowe straty, lecz utratę Ojczyzny, wolności i honoru, cóż kiedy wynadgródzie potrafi? Do Waszych więc sere odzywam się szlachetne, cnotliwe, światłe i pełne wyższych uczuć Litwy i Żmudzi Obywatelki, od Waszego wpływu, od Waszej woli zależy ocalenia niepodległości, wolności i honoru, droższych nad majątek, droższych nad życie.

Dnia 8. Sierpnia 1831 r.

Xiążé S. M.

LIETUVOS IR ŽEMAITIJOS GYVENTOJOS!

Jūs, kurios pirmosios paskatinote savo drąsų jaunimą nusimesti gėdingą Rusijos vergijos jungą, Jūs, kurios savo širdyse visada puoselėjote šventą Tėvynės meilės ugnį, Jūs, kilniosios lenkų moterys, dabar panaudokite visas savo moralines ir politines dorybes, kad atgaivintumėte sukilimą Lietuvoje ir Žemaitijoje; Tėvynei reikia šių naujų pastangų, šio naujo atsidavimo, lietuvių ir žemaičių garbės. Teisingas Dievas padės mūsų šventam reikalui ir padarys galą skausmui bei žudynėms. Gyventojos, vertos didžio lenkių vardo! Raginkite savo vyrus, brolius ir sūnus stoti į šventąją kariuomenę, kad suduotume paskutinį smūgį priešams; raginkite savo tautiečius sukilti, suteikite jiems ateitį pagal lenkiškus įstatymus, elkitės su valstiečiais taip, kad Jūsų elgesys būtų vertas patriotizmo, vertas Jūsų išsilavinimo, pamirškite savo interesus, viską skirkite Tėvynei ir garbei. Taika, prekyba ir civilizacija labai greitai kompensuos bet kokius materialinius nuostolius, bet praradus Tėvynę, laisvę ir garbę – kas ir kada tai kompensuos? Tad kreipiuosi į Jus, kilnios, dorybingos, apsišvietusios ir kupinos aukštesnių jausmų Lietuvos ir Žemaitijos gyventojos, nuo Jūsų įtakos, nuo Jūsų valios priklauso nepriklausomybė, laisvė ir garbė, kurios brangesnės už turtą, brangesnės už gyvybę.

1831 m. rugpjūčio 8 d.
Kunigaikštis S. M.